

גיבורה בהפתעה

סיגריד אונדסט, סופרת נורווגית נשכחת שזכתה בפרס נובל ב-1928 על הרומנים ההיסטוריים שחיברה, יצאה נגד משטרו של היטלר, פעלה להצלת יהודים והיתה תומכת נלהבת בהקמת בית לאומי בעבורם. על כל אלה היא שילמה מחיר אישי כבד. אבל רק כעת, 60 שנה אחרי מותה, נחשף סיפורה האמיתי של הלביאה הנורדית

14:01 06.11.2011 24.04.2008 01:00 עודכן ב:

[עדי שורץ](#)

60 שנה המתין סודה של סיגריד אונדסט להיחשף, 60 שנה שבהן חיכו בארגזים כבדים אלפי מכתבים שכתבה כלת פרס נובל לספרות בזמן מלחמת העולם השנייה. היא כונתה "הלביאה" ו"מלכת הספרות הנורדית", ודיוקנה מעטר עד היום שטר של 500 כתרם (קרונות) נורווגיים, אבל עד לא מזמן אף אחד לא ידע שאחת הסופרות האירופיות החשובות במחצית הראשונה של המאה ה-20 היתה לוחמת עיקשת בנאציזם, ופעילה נמרצת למען הצלת יהודים ולמען הקמתה של מדינת ישראל.

היא מתה ב-1949, בגיל 67, שבורת גוף ונפש, אך הותירה מאחוריה אלפי מסמכים, שעל חלקם כתבה "סודי ביותר" - ואשר כוללים תיעוד מדוקדק של מאמצי הצלה של יהודי אירופה, תכתובות עם נשיא ארצות הברית פרנקלין רוזוולט וראש ממשלת בריטניה וינסטון צ'רצ'יל, ואינספור עצומות ומחאות שמטרתן אחת: מאבק חסר פשרות בגרמניה הנאצית.

כל זה התגלה ברבים רק לפני כחצי שנה, עם פרסום הביוגרפיה של אונדסט במולדתה נורווגיה, על ידי הסופרת והעיתונאית סיגרון שלאפגארד. שלאפגארד, שביקרה בשבוע שעבר בישראל לכבוד הוצאתו לאור המחודשת של הרומן "קריסטין לוורנסדטר" (בהוצאת שוקן), שזיכה את אונדסט בפרס נובל ב-1928, אומרת שבמשך שנים ארוכות עמדה אונדסט בצלו של קנוט המסון, הסופר הנורווגי חתן פרס נובל לשנת 1920. הוא היה גבר, היא אשה. הוא כתב על מצוקות הפרט בעידן המודרני, היא כתבה רומנים רומנטיים על ימי הביניים. אבל היה עוד הבדל אחד ביניהם: הוא נשאר בנורווגיה, הביע תמיכה במשטר הנאצי ואף העניק ליוזף גבלס במתנה את מדליית הנובל שלו. היא, לעומת זאת, יצאה נגד משטרו של היטלר כבר מהיום הראשון, ועם השתלטותם של הגרמנים על נורווגיה נאלצה לגלות לשוודיה ולאחר מכן לארה"ב.

ספרים על המוקד

אונדסט היתה אשה יוצאת דופן הרבה לפני שהנאצים נכנסו לסיפור. היא נולדה בדנמרק ב-1882, הבכורה מבין שלוש אחיות, ובגיל שנתיים עברה עם משפחתה לקריסטיאניה (היום אוסלו). בגיל 16 החלה לעבוד כמזכירה בסניף הנורווגי של חברת האלקטרוניקה הגרמנית AEG, אך את לילותיה הקדישה לכתיבה. עד

גיל 23 כבר הספיקה לכתוב גרסה ראשונה לספר שיזכה אותה בפרס נובל, והשלימה רומן נוסף, של אלף עמודים. מו"ל דני החליט לדחות את כתב היד, אך אונדסט המשיכה לנסות.

בתמונות הישנות שמצאה שלאפגארד נראית אשה צעירה וטמירה, גובהה 180 סנטימטרים, שעשתה כמעט הכל כדי להיות יוצאת דופן. היא חבשה כובעים סגוניים, לבשה חזיות ותחתוני משי והתגאתה בשמלות קיץ פרחוניות. זו היתה עדיין תחילת המאה ה-20 ואשה משוחררת ועצמאית, שמעשנת סיגרים דקים ושותה אלכוהול בחברת עמיתים גברים, לא היתה עניין של מה בכך. ב-1907, בגיל 25, פירסמה נובלה ראשונה, שהדמות המרכזית בה היא אשה שבוגדת בבעלה.

גם חייה הפרטיים היו סוערים. ב-1912 נישאה לאנדרס סווארסטאד, שהתגרש לשם כך מאשתו הראשונה, והביא עמו לביתם המשותף שלושה ילדים קטנים. השניים התגוררו תקופות קצרות בלונדון וברומא, עד שחזרו לנורווגיה והשתקעו בלילהאמר. בינתיים נולדו גם להם שלושה ילדים, אך ב-1919 האהבה כבתה ובני הזוג נפרדו.

היא הספיקה להסתכסך עם לא מעט אנשים. למרות היותה אינטלקטואלית דעתנית, נהגה אונדסט לבקר בחריפות את הארגונים לזכויות נשים בארצה. מאוחר יותר עוררה את חמתה של הכנסייה הלותרנית הנורווגית, כשהמירה את דתה לנצרות הקתולית ב-1924. אבל שלאפגארד אומרת שכל זה לא הפריע לה, אולי אפילו חיזק אותה. היא לא היתה אשה של יחסי ציבור, ולא התעניינה בפרסומים עליה בעיתונים. היא יצרה לעצמה דימוי של אשה חזקה אך מנוכרת, שאינה נוהה אחרי דעת הקהל ושמעדיפה כמעט תמיד את האמת שלה.

יומה הגדול, כך מתברר עתה, הגיע בתחילת שנות ה-30. אז היתה כבר סופרת ידועה ומוערכת, כלת פרס נובל ונשיאת "איגוד הסופרים הנורווגים". ספריה היו לרבי מכר בארצות סקנדינוויה אך גם בגרמניה. בניגוד לרבים באירופה, היא הבינה מוקדם מאוד את כוונותיו של היטלר. היא קראה את "מיין קמפף", ועמדה בקשרים הדוקים עם סופרים גרמנים, בהם תומאס מאן, שתוך זמן קצר נאלצו לגלות מארצם. להסתייגותה מהנאציזם היה גם פן אישי: בתה האהובה מוסה, שמתה ב-1939, בגיל 23, היתה נכה. אם זה היה תלוי בהיטלר, אמרה אונדסט, ייתכן שכלל לא היתה באה לעולם.

בנורווגיה קמה בינתיים "מפלגת האיחוד הלאומי" הפרו-נאצית בראשותו של וידקון קוויזלינג, ששמו נהפך מאז לשם נרדף לבוגדנות ולשיתוף פעולה. ערב מלחמת העולם השנייה הכריזה אמנם נורווגיה כי תשמור על נייטרליות, אך קוויזלינג הציע לגרמנים שיתוף פעולה מצד מפלגתו ומתן אפשרות להשתמש בבסיסים לכוחות הגרמניים. ב-9 באפריל 1940 פלשה גרמניה לנורווגיה, ונתקלה בכוחות נורווגיים מופתעים. גם כוחות בריטיים, צרפתיים ופולניים, שניסו לסייע בהגנת נורווגיה, נאלצו להיכנע וביוני 1940 הושלם הכיבוש הגרמני. שש שעות בלבד אחרי פלישת הגרמנים הכריז קוויזלינג על עצמו כעל ראש ממשלה, למרות העובדה שהמלך אוקון השביעי עבר עם הממשלה החוקית לגלות בלונדון.

התהפוכות האלה לא היטיבו עם אונדסט. הפרלמנט בוטל, חופש הביטוי הופסק וגרמניה הנאצית השתלטה על מערכת המשפט. מפלגתו של קוויזלינג ניהלה עוד מתחילת שנות ה-30 מתקפה חריפה נגד אונדסט, וטענה שמאמרים שכתבה בגנותו של היטלר הם "מניפולציה של יהודים מרקסיסטים", שמנצלים את מצב בריאותה הרופף. כעת הבינה הסופרת הכישרונית כי אין לה עוד אפשרות להישאר במולדתה. ספריה כבר הועלו על המוקד בגרמניה, ועכשיו, חששה, יגיע גם תורה.

באביב 1940 עזבה את נורווגיה לשוודיה, ובאוגוסט 1940 הגיעה לארה"ב. חמש שנים תמימות שהתה שם, תקופה שבה ממשלת הבובות של קוויזלינג, יחד עם כוחות הכיבוש הגרמניים, ניהלו מסע ציד נגד מתנגדי משטר ונגד הקהילה היהודית הקטנה. מבין 1,700 היהודים שחיו באוסלו ובטרונדהיים ערב הפלישה, נספו כ-740 במחנה ההשמדה אושוויץ. כמה עשרות יהודים נוספים נספו בנורווגיה עצמה, ובסך הכל הושמדה מחצית מהקהילה היהודית.

מכתבים לצ'רצ'יל

את האוצר הגדול, אומרת שלאפגארד, היא גילתה כמעט מתחת לאף. בביתה גדל המידות של אונדסט שבלילאמר נותרו אלפי מסמכים, שלדבריה, היא הראשונה שפתחה אותם. מקור רב ערך נוסף שגילתה הוא חליפת מכתבים בין אונדסט למו"ל היהודי-אמריקאי אלפרד קנופף, שהיה אחד מידידיה הקרובים ביותר בזמן ששהתה בארה"ב. במשך כמה שבועות בילתה שלאפגארד בארכיון קנופף שאוניברסיטת טקסס באוסטין, עוברת על 37 ארגזים מלאים במכתבים ומסמכים, שלא היו ידועים קודם.

מיד עם הגעתה לארה"ב, מתברר, ביקשה ממנה אשת הנשיא, אלינור רוזוולט, לכתוב ספר על נורווגיה. אחד מנאומיו החשובים של הנשיא רוזוולט, "הביטו אל נורווגיה" (מספטמבר 1942), שנועד לגייס את דעת הקהל האמריקאית לתמיכה במלחמה, נכתב בהשראתה. במקביל, עמדה אונדסט בקשר עם ארגונים מחתרתיים במדינות אירופה הכבושות, וניסתה לנצל את השפעתה על ממשלת שוודיה כדי לשכנע אותה להנפיק דרכוני מעבר ל-700 יהודים מהגטו בבודפשט.

אחד הרעיונות שמופיעים בהרחבה במסמכים, מספרת שלאפגארד, הוא כיצד להעניש את הגרמנים בסוף המלחמה. אונדסט ניסחה טיוטת החלטה שתוגש לארגון האומות המאוחדות, שהיה אז בחיתוליו, ולפיה בעבור כל יהודי שיגורש או ירצח באירופה, יוגלה אזרח גרמני לאיים בקרבת יבשת אפריקה. הנחתה היתה שהגרמנים ייבהלו ויפסיקו את רדיפת היהודים.

ביולי 1943 נהפכה אונדסט לחברה מן המניין ב"ועד החירום להצלת היהודים", שם ניסחה את אחת ההחלטות הסודיות: "תגובה ראויה לרצח חפים מפשע חסרי הגנה על ידי גרמניה, תהיה מותם של אזרחים גרמנים חפים מפשע וחסרי הגנה". היא ניהלה קשר רצוף עם "הליגה האמריקאית למען פלשתינה חופשית", והיתה אחת מאורחי הכבוד באירוע שבו הוקראה "ההצהרה על זכותם המוסרית של היהודים

חסרי הנתינות והיהודים בפלשתינה". מאוחר יותר, ב-1943, חתמה על עצמות שהופנו לצ'רצ'יל ולרוזוולט, כדי להציל את יהדות צרפת, בולגריה ורומניה.

עוד בזמן המלחמה החלה אונדסט לתמוך בהקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל. שלאפגארד מצאה מבין אלפי המסמכים מכתבים בחתימתה לצ'רצ'יל, עם הדרישה "הפסק את המנדט". ב-1944, לאחר רצח הלורד מוין בקהיר על ידי שני אנשי לח"י, אליהו חכים ואליהו בית צורי, שיגרה אונדסט מכתב נוסף לצ'רצ'יל, וביקשה ממנו לא להוציא אותם להורג, שכן "השניים נהגו מתוך כאב וייאוש, ולנוכח מיליוני הרוגים 'עברים' באירופה".

בסך הכל ניהלה אונדסט סדר יום קדחתני בזמן שהותה בארה"ב. היא הופיעה בכנסים ונתנה הרצאות, באוניברסיטאות ובמוסדות ציבור, כדי לנסות ולשכנע את כל מי שרק היה מוכן שיש לעצור את גרמניה הנאצית ולפעול למען היהודים. באחד האירועים האלה, שהתקיים באולם קרנגי הול שבניו יורק, היתה אונדסט הנואמת הראשית. עד כמעט סוף המלחמה ניסתה לשמור על אופטימיות: היא חשבה שהמלחמה קרובה מאוד לקצה, והמסך האפל שנפל על חייה ועל יבשת אירופה כולה יבוא סוף סוף אל תומו.

שלאפגארד אומרת שלמרות כל ניסיונותיה לפענח את סיפורה של "הלביאה" הנורדית, אין לה הסברים טובים למניעה של אונדסט. בשום מקום לא מצאה עדות לכך שאמונתה הנוצרית היתה זו שדחפה אותה לפעול במרץ רב כל כך. מבחינה כלכלית, חייה נהרסו בשל המלחמה. ב-1939, כשעלו הנאצים לשלטון, החליטה שאינה יכולה לכתוב עוד. למרות ניסיונות שכנוע חוזרים ונשנים מצד המו"ל קנופף, הודיעה לו אונדסט כי כל עוד גרמניה הנאצית בשלטון, היא אינה יכולה לכתוב. תמלוגי ענק שקיבלה בשנות ה-20 ובתחילת שנות ה-30 ממכירות ספריה בגרמניה פסקו, שכן ספריה נאסרו להפצה.

שובה לנורווגיה בתום המלחמה לא נחגג בהמון רב. את השלטון תפסה די מהר המפלגה הסוציאל-דמוקרטית, ואונדסט, הגולה הקתולית, לא נתפשה כנכס לאומי או תרבותי. על שנותיה האחרונות, אומרת שלאפגארד, ידוע רק מעט. ביוני 1945 עוד שיגרה מכתב לחברת ההפקה "מטרו-גולדווין-מאייר", בבקשה שלא יביימו סרט לפי ספר של קנוט המסון בן ארצה. "אתם ודאי יודעים", כתבה, "שהמסון נעצר באוסלו בעוון פעילות פרו-גרמנית". גם בעניין היחס לפושעי המלחמה הגרמנים לא שינתה את דעתה. אחד המכתבים האחרונים שכתבה בכתב ידה, אומרת שלאפגארד, היה ממוען לנשיא ארה"ב, הארי טרומן, ובו הלינה על "היחס המקל" כלפי הפושעים הנאצים. כעבור חצי שנה, ביוני 1949, מתה בביתה שבליילהאמר.

שלאפגארד, מחברת הביוגרפיה של אונדסט. גילתה את אוצר המכתבים בביתה של אונדסט שבלילהאמר

אונדסט. ב-1907, בגיל 25, פירסמה נובלה ראשונה, שהדמות המרכזית בה היא אשה שבוגדת בבעלה |
תצלום: מתוך הביוגרפיה ("Dikterdronningen" מלכת הספרות)